Flerspråkiga elevers läsförståelse på svenska.

Om lässtrategier och läsutveckling på mellanstadiet

Anna Lindholm

Karlstads universitet

Flerspråkiga elevers läsförståelse på svenska

Om lässtrategier och läsutveckling på mellanstadiet

Vem är flerspråkig?

- I avhandlingen utgår jag från en definition av flerspråkig som innebär att individer ”i sin vardag möter och har behov av att använda två eller flera språk” (Axelsson et al. 2005:8).
- Utifrån kontexten passar ”flerspråkig” bättre än ”andraspråkselev”.

Vad är lässtrategier?

”L2 reading strategies are **teachable**, dynamic thoughts and behaviors that learners **consciously** select and employ in specific contexts to **improve** their self-regulated, autonomous L2 **reading development** for **effective task performance** and **long-term proficiency**” (Oxford 2017:272).

Skillnad mellan strategier och färdigheter

Strategier – används medvetet och målinriktat

Färdigheter – används omedvetet och automatiserat

Hur utvecklas läsförståelse?

- Genom att läsa många böcker?
- Implicit? Genom att läsa många olika typer av texter och arbeta med olika typer av uppgifter.
- Genom explicit undervisning med t.ex. lässtrategier?

Elever kan tränas i att kontrollera sin förståelse, genom att lärare undervisar om ”regler och strategier” (Baker & Brown 1984:48).

Forskning visar att en ”multiple strategy approach” ger bättre effekt på elevers läsförståelse än om endast en enstaka lässtrategi används.

Skolan och kontexten

- typisk ”invandrarskola”
- F–9 skola där majoriteten av eleverna har utländsk bakgrund, dvs. de har två föräldrar som är födda utomlands.
- Av eleverna i årskurs 4–6 hade 93 % utländsk bakgrund läsåret 2015/2016 (Skolverket 2018).
- Låg måluppfyllelse
- Låg andel föräldrar med eftergymnasial utbildning.
- Skolledning satsat på kompetensutveckling för alla lärare i lässtrategiundervisning.

SPÅGUMMAN

DETEKTIVEN

KONSTNÄREN

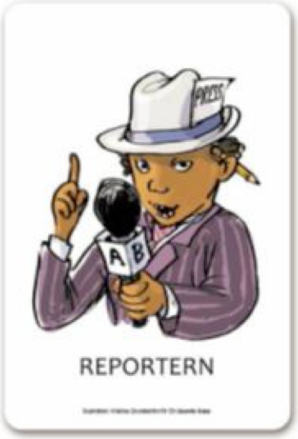
PRESS
A B
REPORTERN

COWBOYEN

Bakgrund till min studie

- 25 % av alla elever i grundskolan hade utländsk bakgrund läsåret 2017/2018 (Skolverket 2019).
- På mellanstadiet brukar texterna som används vara både längre och mer språkligt och innehållsmässigt avancerade än de texter eleverna mött tidigare i skolan (jämför *the fourth grade slump,* Chall et al. 1990).
- Lässtrategier tydligt framskrivna i Läroplanen för grundskolan (Lgr 11).
- I tidigare PIRLS-undersökningar (2006 och 2011) har det uppmärksammats att lärare i Sverige inte undervisar om lässtrategier i lika stor utsträckning som lärare i andra länder gör (Gabrielsen 2013, Skolverket 2012).
- Regeringen har gjort stora satsningar på att förbättra undervisning i såväl läsning som skrivning i och med *Läslyftet* som startade 2015.
- Internationella undersökningar såsom PIRLS och PISA visar att det finns stora klyftor i läsförståelse mellan infödda elever med en eller två svenskfödda föräldrar och elever med utländsk bakgrund (Skolverket 2012, 2016, 2017b).

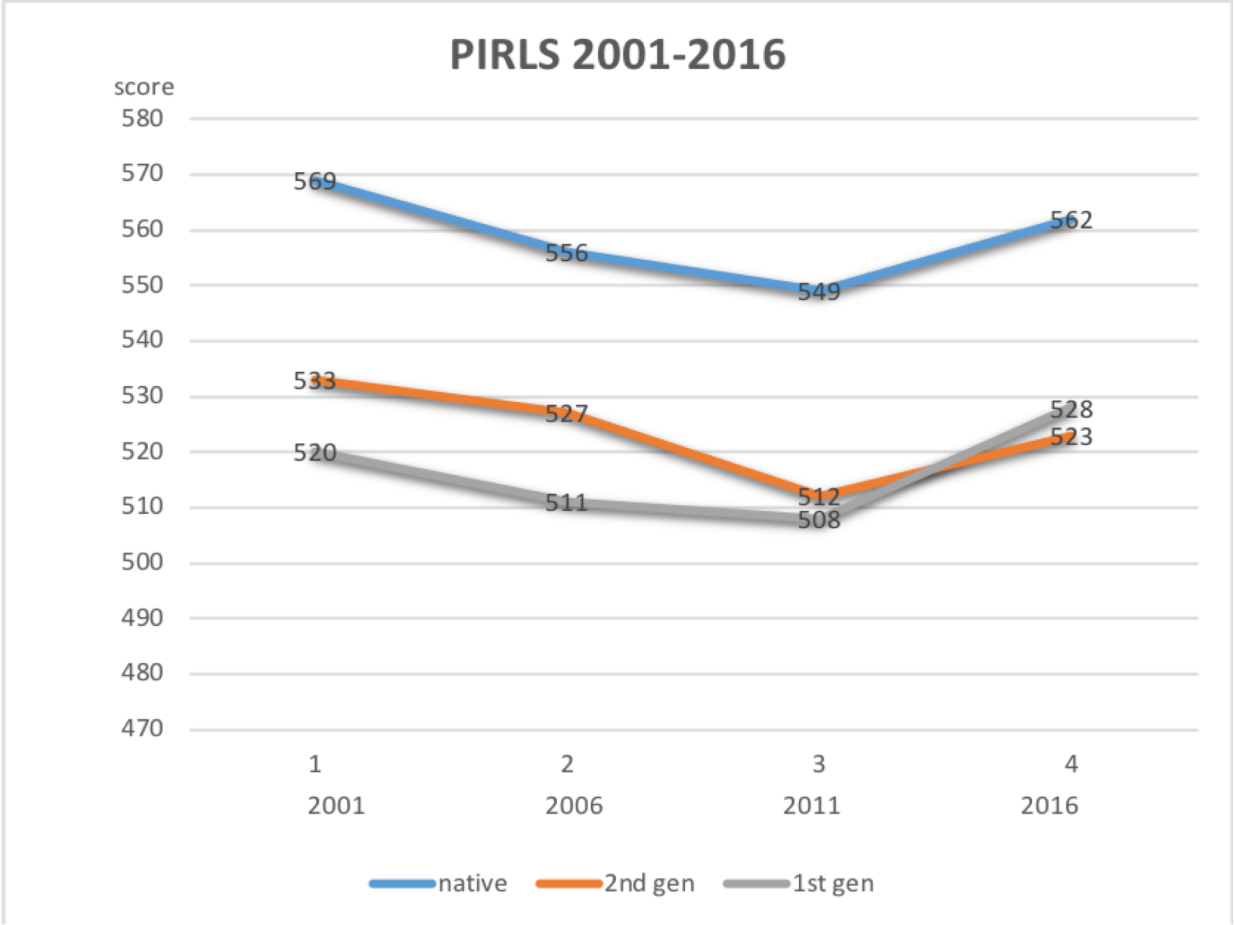
PIRLS 2001-2016
score
580
570
560
550
540
530
520
510
500
490
480
470
569
556
549
562
533
527
512
523
520
511
508
528
1
2
3
4
2001
2006
2011
2016
native
2nd gen
1st gen

Avhandlingen

I avhandlingen ville jag undersöka och belysa lässtrategiers betydelse för utveckling av flerspråkiga elevers läsförståelse på svenska. Detta gjordes genom att utforska lässtrategier i ett undervisnings-, läsutvecklings- och individperspektiv.

1. Hur bedrivs lässtrategiundervisning i flerspråkiga mellanstadieklasser? (artikel 1)
2. På vilka sätt utvecklas flerspråkiga elevers läsförståelse under mellanstadietiden och hur relaterar läsförståelse till elevers användning av lässtrategier? (artikel 2)
3. Vilka utmaningar möter flerspråkiga mellanstadieelever under läsningen av ämnestexter och hur reflekterar de över sin lässtrategianvändning? (artikel 3)

Tidigare forskning

- Lärobokstexter kan vara särskilt utmanande för flerspråkiga elever, då de ofta är informationstäta och innehåller ett abstrakt språk.
- Undervisning i lässtrategier påverkar flerspråkiga mellanstadieelevers läsförståelse positivt, särskilt svaga läsares. Strategiundervisning kan också bidra till att elever blir mer engagerade och motiverade i undervisningen.
- När elever får diskutera och reflektera över sin läsförståelse kan de bli mer medvetna om sin läsförståelseprocess och hur de kan påverka den.
- Ordförråd är en av de viktigaste faktorerna för utveckling av läsförståelse. Dock har studier visat att svårigheter med läsförståelse på ett andraspråk också ofta kan handla om att förstå sammanhang i texter.

Effektiva läsförståelsestrategier enligt National Reading Panel (2000)

- Summera
- Formulera frågor
- Besvara frågor
- Övervaka förståelse (monitoring)
- Bilder och grafik
- Kooperativt lärande
- Kombination av strategier

Se Skolforskningsinstitutets översikt ”Läsförståelse och undervisning om lässtrategier” från 2019.

Reciprocal Teaching (RT) är en av de vanligaste lässtrategimodellerna i svenska skolor. Den innehåller fyra grundstrategier: göra förutsägelser, ställa frågor, reda ut oklarheter och summera.

Gradual release of responsibility model

- Beskriva strategin explicit och hur den kan användas
- Läraren (och eleverna) **modellerar** (åskådliggör) strategin konkret och med hjälp av en gemensamt läst text
- Gemensam tillämpning av strategin i klassrummet
- Tillämpning med gradvis överlämnande av ansvaret till eleverna (parvisa och gruppvisa aktiviteter)
- Individuell tillämpning och uppföljning i grupp/helklass

(Duke & Pearson 2002)

Första- och andraspråkets roll vid utveckling av läsförståelse på ett andraspråk

Cummins (1979) presenterade i slutet av 1970-talet *inter-dependenshypotesen* som baseras på att undervisning i förstaspråket stödjer utvecklingen i andraspråket (Cummins 1991).

BICS och CALP

Basic Interpersonal Communication Skills (BICS) avser vardaglig kommunikation (tar ca 1,5 år)

Cognitive Academic Language Proficiency (CALP) avser ett skolrelaterat språk där kognitiva förmågor krävs för att klara av uppgifter (tar ca 5-8 år). Det är CALP-förmågor som kan överföras mellan språk enligt Cummins.

Artikel I: Lindholm, A. (2016). Stöttning med hjälp av lässtrategier i det flerspråkiga klassrummet. I: Olin-Scheller, Christina & Michael Tengberg (red.), *Läsa mellan raderna*. Malmö: Gleerups Utbildning, s. 173–196.

Observationsstudie med två åk 4-klasser (tre ämnen: svenska som andraspråk, religion och biologi).

Studiens frågeställningar:

- Vilka lässtrategier använder lärare i olika ämnen på mellanstadiet?
- Hur anpassas arbetet med lässtrategier utifrån de flerspråkiga elevernas förutsättningar och behov?

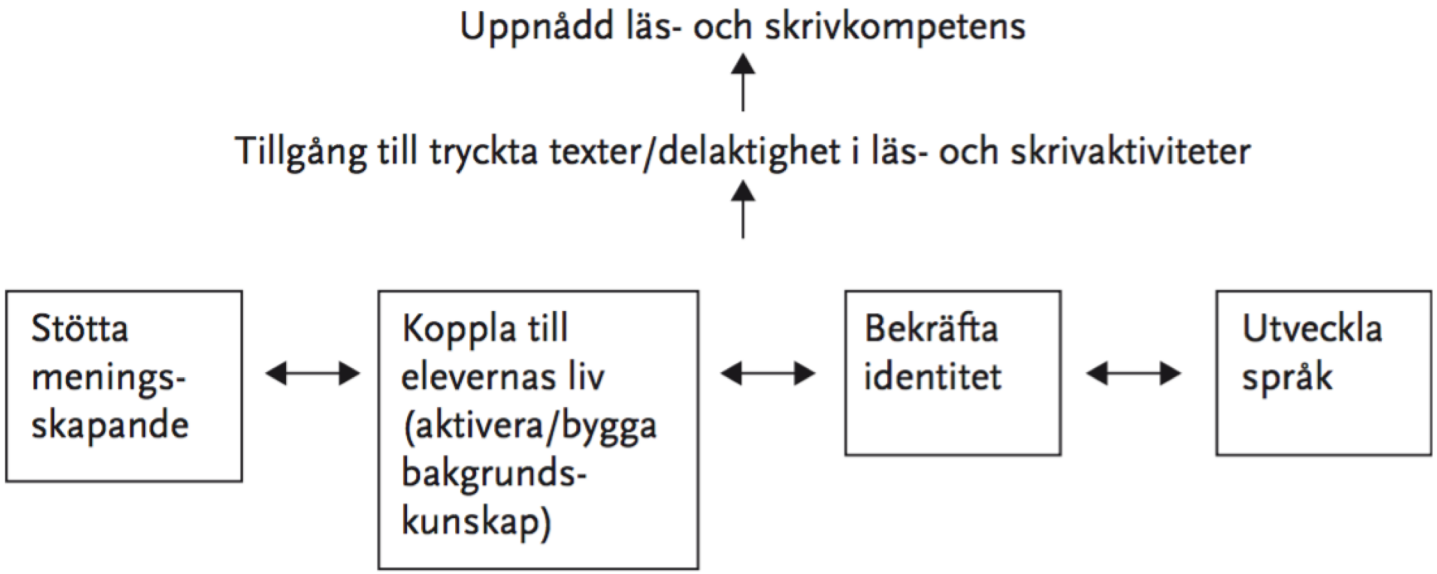

Figur 7.1. The Literacy Engagement Framework (Cummins 2015, *min översättning*).

Hur lässtrategierna används i klassrummet

Reda ut oklarheter (detektiven)

Jenny: om vi tittar nu på ordet då. Det sista, organismer, vad är det? Det pratade vi om nyss. Organism, vad var det? Kommer du ihåg det Naima vad en organism var?

Naima: (tyst)

Jenny: Kommer du ihåg Sophia vad en organism var?

Sophia: nåt som lever

Jenny: precis, nåt som lever

Neira: va, men det kunde jag redan

Jenny: ja, det var det vi pratade om då, nåt som lever, ja, medans mikro då? Vad kan det betyda?

(elever pratar i mun på varandra)

Neira: man värmer maten

Jenny: nu måste vi tänka här, nu måste vi tänka tillbaks i texten. Det första, vänta (sch...) jag också skulle tänka på om jag var ni, är nog också en mikro, som i mikrovågsugn. Om man tänker mikrovågsugn - sak som lever och så läser vi här

Neira: den gör så att maten lever

Jenny: djur, växter, svampar och mikroorganismer, hänger det ihop, att det skulle vara en mikro ute i skogen?

(alla börjar prata och det blir stökigt)

Jenny: vi måste nog tänka om.

- Resultatet visar att lärarna, som fått kompetensutveckling i att undervisa om grundstrategierna i Reciprocal Teaching (RT), främst använder strategierna *göra förutsägelser* och *reda ut oklarheter* i arbetet med sakprosatexter. En av lärarna använder också strategin *sammanfatta*, men då skriftligt. *Ställa frågor* används inte.
- Resultatet visar vidare att lärarna på olika sätt anpassar lässtrategiundervisningen till de flerspråkiga elevernas förutsättningar och behov. Lässtrategierna används alltså för att stötta elevernas meningsskapande, utveckla deras språk, bekräfta elevernas identiteter samt aktivera elevernas bakgrundskunskap, vilka är grundprinciperna för Literacy Engagement Framework (Cummins 2016).
- Av intervjuerna med lärarna framgår att lässtrategiundervisningen uppfattas ha bidragit till en positiv förändring.
- Utmaningar i klassrummen finns, exempelvis att utmana de elever som är goda läsare.

Artikel III: Lindholm, A. (2019). Flerspråkiga elevers textförståelse och reflektioner kring användning av lässtrategier. *Nordand – Nordisk tidsskrift for andrespråksforskning* 14(1), s. 69-92.

- Vilka svårigheter möter flerspråkiga mellanstadieelever under läsningen av ämnestexter och hur hanterar de svårigheterna?
- Hur reflekterar flerspråkiga elever över användningen av lässtrategier (a) generellt och (b) kopplat till läsningen av konkreta texter?

Enskilda textbaserade intervjusamtal med åtta flerspråkiga elever i årskurs 5.

Hur processar elever information?

- För att förklara hur andraspråksinlärares strategianvändning utvecklas har jag utgått från kognitiv informationsprocessningsteori.
- Utgångspunkten i denna är att inläraren omvandlar en medveten deklarativ kunskap till en omedveten procedural kunskap genom att processa information i olika stadier.
- Paris et al. (1983) definierar tre kategorier av metakognitiv kunskap som de benämner:

  deklarativ (declarative) kunskap – veta *att*

  procedural (procedural) kunskap - veta *hur*

  villkorskunskap (conditional knowledge) – veta *när* och *varför*

Forskarna menar att dessa tre typer av kunskap är nödvändiga för att utvecklas till en strategisk läsare.

VAD TRODDE MAN PÅ I SVERIGE FÖRR I TIDEN?

I flera hundra år har de flesta människorna i Norden varit kristna. Men så har det inte alltid varit. För ungefär 1 000 år sedan så trodde människorna på flera olika gudar. De gudarna kallades för asar och därför kallas den gamla nordiska tron för asatro.

HUR VÄRLDEN SÅG UT ENLIGT ASATRON

Människorna i Norden trodde att deras liv styrdes av gudarna. Därför var det viktigt att man höll gudarna på gott humör. Det gjorde man bland annat genom att offra till dem. Det kallades för att blota.

Den plats där människorna bodde kallades för Midgård. Gudarna bodde i Asgård. I Asgård växte ett mycket stort träd som hette Yggdrasil. Detta träd hade grenar som spred sig över hela världen: Man kan säga att trädet höll världen vid liv. Trädet hade också långa rötter och vissa rötter nådde ända ner i underjorden.

Utgård hette världen som låg utanför Midgård. Där bodde jättar och andra otäcka varelser. De som bodde i Utgård var fiender till människorna och till asagudarna.

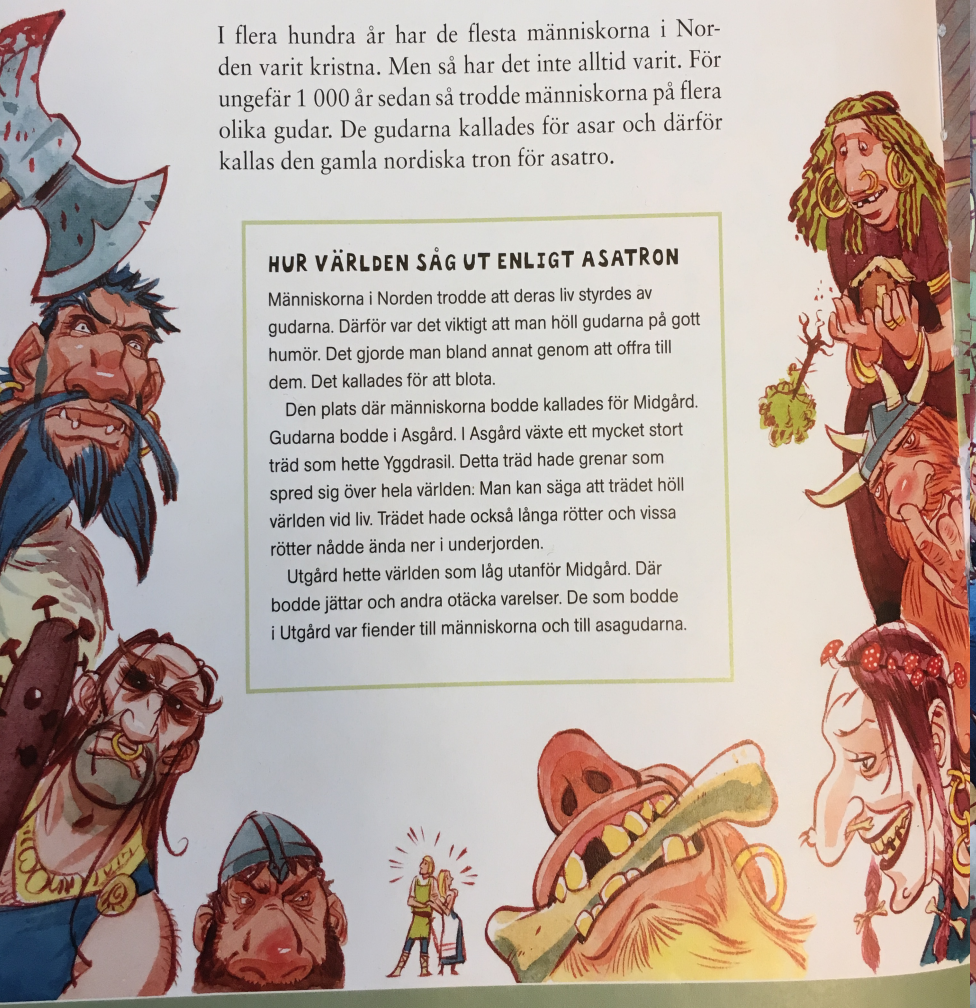

VAD HÄNDE EFTER DÖDEN?

Den viktigaste av alla gudarna hette Oden. Han bodde på en plats som kallades för Valhall. Dit fick de modigaste av männen komma efter döden. Där fick de festa tillsammans med Oden.

I Valhall fanns en gris som hette Särimner. Den slaktade man varje dag och åt upp. Men, varje kväll så levde Särimner igen och kunde slaktas på nytt nästa dag.

På Valhalls tak stod en get och åt på grenarna av Yggdrasil, världsträdet. Ur getens juver kom det en god dryck som de som bodde i Valhall tyckte mycket om att dricka.

De människor som inte kom till Valhall kom till underjorden. Det var en kall och otrevlig plats där gudinnan Hel härskade. Alla barn och kvinnor kom dit men också de män som inte hade varit hjältemodiga.

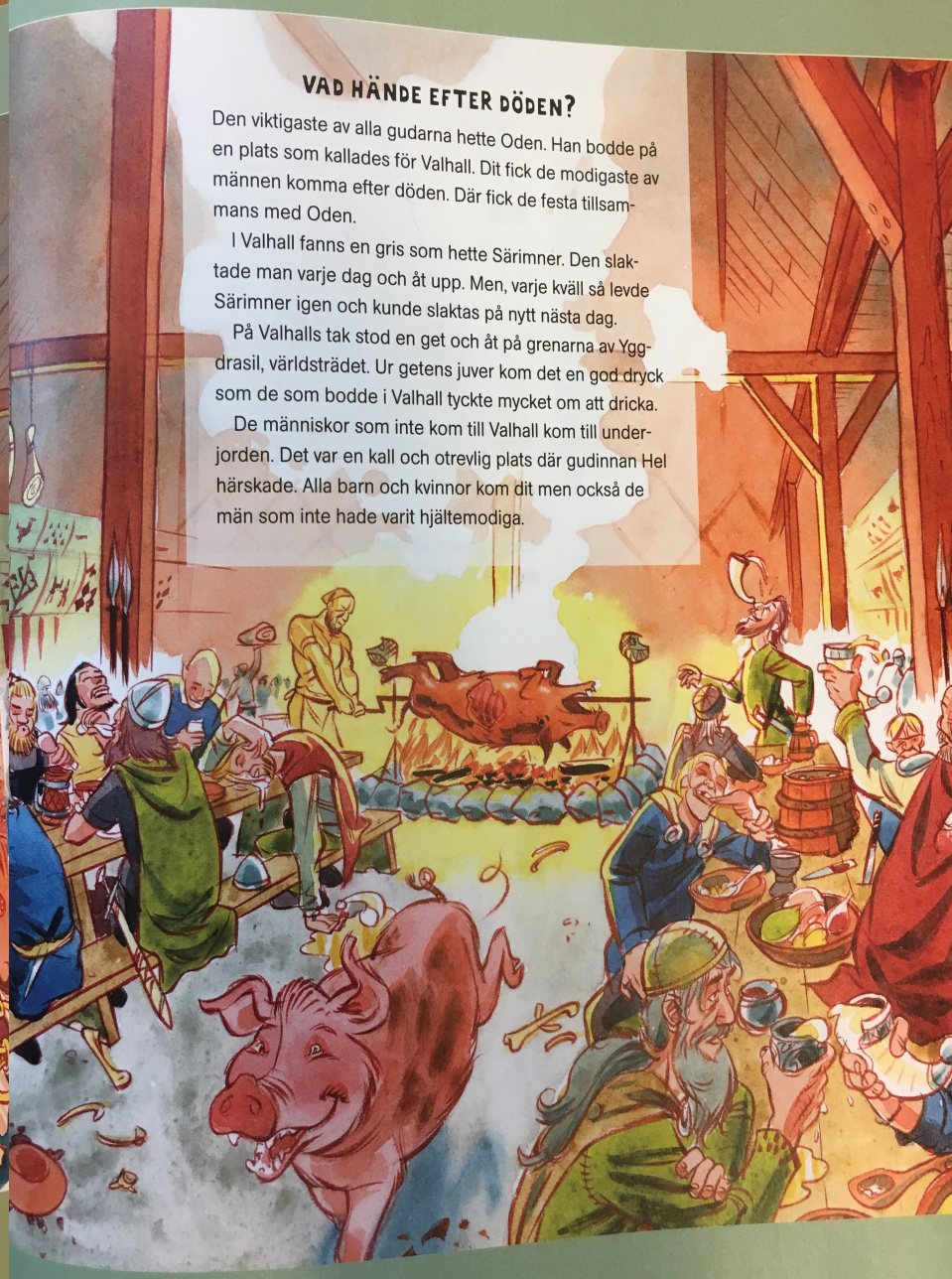

IDUN OCH ÄPPLENA

Idun var ungdomens gudinna. Hon hade speciella äpplen som gav evig ungdom. Gudarna åt av Iduns äpplen och blev därför aldrig gamla.

Tjatse var en elak jätte. Han ville gärna få tag i Iduns äpplen och han tvingade guden Loke att hjälpa honom. Loke lockade ut Idun i skogen där Tjatse väntade. Jätten hade tagit på sig en speciell örndräkt som gjorde att han kunde flyga. Han fångade Idun och hennes äpplen och flög sedan iväg till sitt hem.

När de andra asagudarna upptäckte att Idun var borta blev de rädda. De märkte hur de plötsligt åldrades och fick grått hår och skägg. När de fick reda på att det var Loke som hade hjälpt jätten att fånga Idun så tvingade de Loke att rädda henne.

Loke fick låna en fågeldräkt av gudinnan Freja och flög sedan iväg till Tjatses hem. Jätten var ute och fiskade så Loke kunde ta sig in hos jätten utan att bli upptäckt. Där förvandlade han Idun och äpplena till en nöt. Sedan tog han nöten i näbben och började flyga hem. När Tjatse märkte att Idun var borta tog han på sig sin örndräkt och flög efter. Han var snart ikapp Loke och Idun.

Asagudarna som väntade på Loke såg nu två fåglar på himlen. De förstod att det var jätten som jagade Loke. De tände då en stor eld precis när Loke hade flugit förbi. Elden gjorde att Tjatses örndräkt brann upp och jätten störtade till marken och dog.

Idun var tillbaka och gudarna kunde äta hennes äpplen igen. De blev åter unga och deras gråa hår försvann.

TEMPLET I UPPSALA

I närheten av den stad som i dag heter Uppsala fanns för 1 000 år sedan ett tempel som var mycket känt bland människorna i Norden. Där bad och offrade man till asagudarna. Vid templet växte det ett stort träd som skulle påminna om världsträdet Yggdrasil. Det finns berättelser om hur man till och med offrade människor vid detta tempel. De döda människorna hängdes sedan upp i trädet.

DAGARNAS NAMN

Flera av våra veckodagar har namn som kommer från den här tiden.
Söndag är solens dag.
Måndag är månens dag.
Tisdag är guden Tyrs dag.
Onsdag är guden Odens dag.
Torsdag är guden Tors dag.
Fredag är guden Frejs dag.
Lördag kommer av ordet löga som betyder att tvätta sig. Förr i tiden tvättade man sig själv och sina kläder en gång i veckan och den dagen fick namnet lördag.

VAD tycker du?

Du vill säkert bli äldre än vad du är nu. Men hur tror du att det skulle vara att sluta bli äldre och istället ha samma ålder år efter år?

- Resultatet visar att de texter som valts ut för studien inte uppfattas som särskilt svåra, vilket bl.a. bekräftas av elevernas goda ordförståelse.
- För att lösa de förståelseproblem som uppstår använder eleverna fyra strategier: *omläsning*, *användning av bakgrundskunskap*, *morfologiska ledtrådar* samt *textuella ledtrådar*.
- Elevernas reflektioner kring sin lässtrategianvändning varierar. Variationen kan kopplas till deras metakognitiva kunskaper (deklarativ, procedural och villkorskunskap)

Utdrag 4

(N: Norah, I: intervjuare)

N: Detektiven, konstnären eh, vad heter han (.) den som har mikrofon eller nåt? Reportern.

I: Precis, det är lässtrategier. Vad har man dem till?

N: Att lära sig att läsa, eller typ vad du ska göra innan du läser. Eller vad du ska göra när du inte vet ett ord. Eller om du ska sammanfatta texten.

[…]

I: Brukar du använda dem?

N: Inte så ofta för jag vet inte ens om jag har den kvar. [syftar på bilderna av lässtrategierna på bänken]

I: Om du använder några, vilka är det av dessa?

N: Spågumman.

I: Hur använder du den då?

N: Jag vet inte, jag har glömt vad de handlar om.

I: Använde vi någon förut när vi pratade om texten?

N: Kanske detektiven, eller reportern. Nej, spågumman?

Utdrag 7

(L: Laila, I: intervjuare)

I: Mm, vad gör reportern?

L: Så hära, man ska gå och fråga, man är så hära, typ i tv:n såhära, när man ska filma man ska säga något.

I: Man ställer frågor.

L: Ja många frågor men det är jobbiga.

I: Är den jobbig?

L: Det är jobbigt så hära, för man ställer mycket så här för kändisarna.

I: Eh ja (.) eh cowboyen då, vad gör den?

L: Den så här den (.) den går så här runt. Den har den dära grejen (.)

I: Ah ett lasso?

L: Mm och sina pistoler här.

I: Vad använder man den till?

L: För hästar.

I: Ja men själva lässtrategin, när du läser texter.

L: Jaha (.) så hära hitta ordet typ.

I: Nej det är en annan det, det är detektiven det.

L: just det (.) asså jag vet inte hur jag ska förklara (.)

Konklusion

- När ska lässtrategier användas? Inte hela tiden utan när de behövs. När läsningen flyter på behövs inga strategier.
- Lässtrategiundervisning kan hjälpa elever att bli medvetna om sin egen läsförståelse och vad de själva kan göra för att t.ex. lösa problem som uppstår i läsningen.
- Elever behöver utveckla en repertoar av strategier samt en medvetenhet om hur, när och varför dessa kan användas.
- För flerspråkiga elever kan detta vara särskilt viktigt, eftersom lässtrategier kan kompensera för en ännu ej helt utvecklad språklig nivå i andraspråket.
- Kritik som framförts mot strategiundervisning menar att det finns en risk att undervisningen blir alltför instrumentell, dvs. att fokus blir på strategierna och inte på textens innehåll.

Tack för att ni har lyssnat!

Länk till avhandling:

Lindholm, A. (2019). *Flerspråkiga elevers läsförståelse på svenska. Om lässtrategier och läsutveckling på mellanstadiet*. Doktorsavhandling, Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet.

Länk: http://hdl.handle.net/2077/60056